İslam Medeniyetinde İçtihad Olgusu

Yayınlanma Tarihi: 24.09.2026

Müslümanlar 8. ve 13. asırlar arasında çok yüksek bir medeniyet inşa etmişlerdir. Bu İslam Medeniyeti Avrupa Rönesansının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu medeniyet 17. asırdan itibaren gerilemeye başlamıştır. Bugün de İslam Medeniyeti maalesef geri bir durumdadır. Gerek yabancı ve gerekse Müslüman düşünürler tarafından İslam medeniyetinin gerilemesinin sebepleri olarak birçok neden ileri sürülmüştür. Bunlardan bir tanesi de İslam'da İçtihat kapısının kapandığı iddiasıdır. İçtihat kapısının kapanması ile Müslümanların akıl yürütmekten ve araştırma yapmaktan geri bırakıldığını iddia etmektedirler. Bu iddialar özellikle bazı batılı düşünürler tarafından ortaya atılmış ve bazı Müslüman düşünürlerde bu görüşe katılmışlardır. Ancak bu iddiaların yanlış olduğu hem bazı yabancı ve hem de yerli düşünürler tarafından ispat edilmiştir.

Aslında batılı düşünürler İçtihat kapısının kapandığını ileri sürmeleri bilimsel bir araştırma sonucu değildir. Onlar İslam dini ve medeniyetinin bir gün tekrar yükselip dünyadaki sömürü düzenini yıkacaklarından korkuyorlar. İslam medeniyetinin bugün geri kalmış olmasını bahane ederek İslam'ı kötülemeye ve itibarsızlaştırmaya çabalamaktadırlar. İslam dinini ortadan kaldıramayacaklarını

bildikleri için, insanların İslam dinine karşı yanlış düşüncelere sahip olmalarına çalışmaktadırlar. Ancak bunda şimdiye kadar başarılı olamadılar, bundan sonra da başarılı olamayacaklardır. İslam bütün dünyada tekrar yükselecektir. Bu konuda birçok işaretler vardır.

İslam karşıtları İçtihat kapısının kapalı olmasını bahane ederek İslam şeriatının yenilenmesini talep etmektedirler. Onların amacı, İslam'da reform yaparak Müslümanların İslam inancı dairesi dışına çıkarmaya çalışmaktır. Böylece Müslümanları kendileri gibi seküler ve İslam'a inanmayan toplumlar haline getirmek istemektedirler. Ancak bu emelleri de gerçekleşmeyecektir. Çünkü İslam dini Allah Teâlâ'nın koruması altındadır (Hicr, 15/9). Müslümanlar İslam dininin dünyada tekrar hakim olması için çalışmaktadırlar. Allah'ın izniyle sonunda Müslümanlar başarılı olacaklardır.

Son asırlarda batılı emperyalistler İslam toplumları içerisine sahte ilahiyatçılar ve din adamları sokmuşlardır. Bu sahte din tacirleri İslam dininde reform yapacağız diye İslam'ın temel inançlarını ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. İslam tarihi bu tip insanların örnekleri ile doludur. Bu insanlar dünya menfaati karşılığında, Müslümanların inançlarını bozmaya ve böylece onları İslam dininden soğutmaya çalışmaktadırlar. Böylece İslam dinini batılı sömürgecilerin korkulu rüyası olmaktan çıkaracaklarını düşünmektedirler. Fakat inancımız şudur ki, ne kadar çabalasalar amaçlarına ulaşamayacaklardır. Ve sonunda yine Müslümanlar galip geleceklerdir (Ali İmran, 3/139).

Son yüzyıllarda ortaya çıkan Vehhabilik, Yeni Selefilik, Ilımlı İslam, Dindar Arası Diyalog gibi akımlar, batılı emperyalistler tarafından Müslümanların inançlarını dejenere etmek için ortaya çıkarılmıştır. Bu akımların nasıl ve neden ortaya çıkarıldığını artık Müslümanlar tarafından bilinmektedir. Bu konuda küresel emperyalistlere yardımcı olan Müslümanlar da tam bir delalet içinde olup, bu şekilde kendi ahiret hayatlarını tehlikeye atmaktadırlar. Dünya hayatı ahiret hayatının yanında hiçbir şeydir. Dünya hayatının az bir menfaatini, ahiret hayatının güzelliklerine tercih etmek bir insan için çok büyük bir cehalet ve gaflettir. Biz hiçbir Müslüman kardeşimizin bu duruma düşmesini istemeyiz. Allah Teâlâ, Müslümanları böyle bir duruma düşmekten muhafaza etsin. Amin!

İçtihad Nedir?

Sözlükte "çaba göstermek. bütün gücünü kullanmak, ısrarlı olmak, zahmet çekmek" anlamındaki cehd kökünden türeyen içtihad "bir konuda elden gelen çabayı sarfetmek, bir şeyi elde edebilmek için olanca gücü harcamak" demektir.

İçtihad konusunda TDV İslam Ansiklopedisinde şunlar yazılıdır:

“İslam'da Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünneti dini hükümlerin asli iki kaynağı ve belirleyicisi olmakla birlikte bunların kabulü, anlaşılması ve yorumlanması akılla mümkündür. Bu sebeple nakil ve akıl birbirini dengeleyen bir işlev ve öneme sahip olmuş. içtihad da nakil karşısında aklın bu işlevini temsil eden kavramlar arasında merkezi bir yer işgal etmiştir. Kıyas, re'y, istidlal, istinbat, fıkıh gibi yakın içeriklere sahip kavramlarla birlikte içtihad, nasların lafız, mana ve bilinçli boşluklarında gizli şer'i-ameli ahkamı ortaya çıkarmaya yönelik beşeri çabayı ifade eder. Bu çabayı gösteren kimseye “müçtehid”, hakkında içtihad edilen konuya da “müçtehedün fih” denilir.

İçtihadın fıkıh usulünün temel kavramlarından biri haline gelip konu etrafında zengin doktriner tartışmaların doğması mezheplerin teşekkül ettiği ileri dönemlerdeki fıkhi gelişmelerin ürünüdür. Ancak içtihad, sınırlı sayı ve kapsamdaki nasların çeşitli yorumlara tabi tutularak yeni ve farklı olaylara uygulanması, yani nas-olgu ilişkisinin kurulması yönündeki fikri çabayı temsil ettiğinden böyle bir anlayış ve faaliyetin şer'i ahkamın mükelleflere bildiriminin ardından, yani vahiy ve sünnet süreciyle birlikte başlamış olması tabiidir.”

Istılahi manada ise içtihat kesin ve açık delillerle sabit olmayan zanni ve ferdi hükümleri şer'i delillere uygun olarak istihraç ve istinbat hususunda bütün güç ve takatini sarf ederek çalışmaktır Yani Kur'an, hadis ve icma ile sabit olan şer'i delillerden hüküm çıkarmaktır. Dünyadaki olgular sınırsız bir şekilde meydana gelmektedir. Ancak mevcut naslar ise sınırlıdır. Bu nedenle mevcut nasların ışığı altında hakkında nas bulunmayan olgularla ilgili hükümler çıkarmak bir zarurettir.

İçtihadın meşrutiyeti Kur'an'ın şu ayeti ile belirlidir:

“*Onlara emniyet ve korku hususunda bir haber geldiği zaman onu hemen yayıverirler. Halbuki onu Peygambere ve aralarında yetkili kimselere götürselerdi, onlardan sonuç çıkarmaya gücü yetenler, onu anlarlardı. Allah’ın üzerinizdeki lütfu ve rahmeti olmasaydı, pek azınız hariç, şeytana uyardınız.”*

(Nisa, 4/83)

Allah Teâlâ, içtihada ehil olanları içtihat ile emrettiği gibi, diğer müminleri de bunlara uymayı emretmektedir:

"*Senden önce de ancak kendilerine vahiy indirdiğimiz kişileri peygamber olarak gönderdik. Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara (zikir ehline) sorun."* (Nahl, 16/43)

İçtihat ilminin kapısını ilk defa açan en büyük rehber Resul-i Ekrem (sav) dir. Peygamberimizin insanlara öğrettikleri ahkâmın sebeplerini de beyan ederdi. Bazı şerri hükümleri emsallerine kıyas ederek açıklardı.

İçtihad hakkında genel olarak şu esasları ve özellikleri zikretmek faydalı olur:

1. İçtihad bir ihtiyaçtır. Müslümanların, hakkında açık hükmün (nas) bulunmayan meseleler karşısındaki hal çaresi aramaları bir ihtiyaçtır. İşte içtihad bu ihtiyaca bir cevap teşkil eder. Yoksa hakkında bir nas, yani hüküm olan konularda, Müslümanlar ihtiyaçlarını, o hükme göre giderirler. Bu takdirde içtihada da ihtiyaç kalmaz.
2. İçtihat bir fikir açıklamasıdır. Müçtehid şer'i bir mesele hakkındaki görüşlerini içtihad yaparak açıklamaktadır. Fikir açıklama hürriyeti, İslâm Hukukunda geniş tatbik alanı olan bir hürriyettir.
3. İçtihad bir vazifedir. Kendisinde içtihad yapma bilgi ve kabiliyeti olan kimseler, içtihat yaparak kanaatlarını açıklamalıdır. Çünkü bu içtihat veya kanaat yoluyla, Müslümanların bir ihtiyacının cevap vermek hedefi vardır. Diğer taraftan Allah'ın ilim ve kabiliyet verdiği kimseler, boş durmamalı, düşünmeli ve vardıkları neticeleri açıklamalıdırlar.
4. İçtihad heva ve hevese tabi olarak ve onları tatmin için yapılamaz. İçtihad bir ihtiyaç için yapılır. Dini bir ihtiyaca cevap vermek için hareket edilmelidir. Yoksa, heva ve hevesi tatmin için içtihad yapılmamalıdır.
5. İçtihat ana konularda (yani hakkında açık ayet ve sünnet bulunan) değil, onlara göre yan yani fer'i konularda yapılır.
6. Müçtehid, içtihat yaparken bütün kuvvetini sarf edip, araştırma yapmalıdır.

Belirtilmesi ve üzerinde durulması icab eden diğer mesele, içtihadın sahasıdır. Bu konuda da şunlar söylenebilir: İçtihad, ancak hakkında hüküm bulunmayan meseleler hakkında olabilir. Hakkında sarih âyet ve sünnet bulunan meselelerde ve sahalarda içtihat yapılamaz. Mecelle, md. 14'te şu hükmü koymuştur: "Mevrid-i nasda içtihada mesağ yoktur." Yani hakkında ayet, hadis, yani nas bulunan konularda, bir içtihad yapılamaz; çünkü Allah veya Peygamber o konuyu zaten düzenlemiştir. Mesela, namazın, orucun rükünleri, vakitleri vb. hakkında artık içtihad yapılamaz. Çünkü bu gibi ana konuların esasları açık naslarla ve belirtilmiştir. Aynı şekilde, faiz ayet ve hadislerle yasaklanmıştır. Artık bir içtihad yapıp, faizin serbest (helal) olduğu iddia ve ispat edilemez, böyle bir neticeye ihtiyaç yoktur. Çünkü hakkında nas vardır. Diğer taraftan, içtihad şer'i meselelerde söz konusu olur. Yoksa, aklî ve hissi meselelerde içtihada yer yoktur.

Müçtehid

Müçtehid, "gerekli şartları kendinde toplayarak şer'! hükümleri çıkarma melekesini elde eden kişi " olarak tanımlansa bile bu şartların ne olduğu usulcüler arasında tartışmalıdır. Bu konuda bilinen ilk belirleme Şafii tarafından yapılmıştır. Kıyasla içtihadı eş anlamlı kabul eden Şafii'ye göre ancak kıyas için gerekli aleti, yani Allah'ın kitabının hükümlerinin bilgisini kendinde toplamış olan kimse kıyas yapabilir (İmam Şafii, erRisale). Ona nisbet edilen. "Kim Allah'ın kitabını nas ve istinbat olarak bilirse dinde imamete hak kazanır" sözü de müçtehidin kimliğini özlü biçimde tanıtmaya yöneliktir.

Şafii'den sonraki usulcüler, içtihadın şartlarını iki ana noktada toplayıp daha sonra bu şartları ayrıntılı biçimde açıklamışlardır. Yaygın olarak benimsenen anlayışa göre müctehid olmanın iki temel şartından birincisi kendisinden istinbat yapılacak olan asılları, yani şer'i hükümlerin temel kaynaklarını bilmek, ikincisi de bu kaynaklardan hüküm çıkarmaya (istinbat) yarayacak olan usul, kural ve bilgileri kendinde toplamak, diğer bir ifadeyle bu kaynaklardan hüküm çıkarma keyfiyetini bilmektir. Ancak bu iki ilkenin açılımında da usulcüler arasında bakış açısı ve mezhep farkından kaynaklanan bir çeşitlilik görülmektedir. Mesela Gazzall'ye göre temel kaynaklar kitap, sünnet, icma ve akıl iken Necmeddin et-Tûfi ise ilk üç asla kıyas ve istidlal yanında ihtilaf konusu olan diğer asılları eklemiştir. Kaynaklardan hüküm çıkarma usulünü bilme ve bu konuda meleke sahibi olma

şartı ise biraz da konunun göreceli olması sebebiyle daha tartışmalıdır. Esasen içtihad ehliyetinin şartları bizatihi içtihadi bir husus olduğundan müctehidin sahip olması gereken bilgi, yöntem ve şahsi kabiliyet konusunda literatürde farklı yaklaşımlara rastlanması kaçınılmazdır.

İçtihadını tamamlamış ve bir hüküm hakkında zann-ı galib oluşturmuş bir müctehidin kendi düşüncesini terkedip farklı görüşteki birinin içtihadına göre amel etmesinin caiz olmadığında görüş birliği bulunmakla birlikte içtihad edebilecek kapasitede olan birinin içtihad etmeyerek başka birini taklid etmesinin hükmü konusunda farklı görüşler vardır. Bu tartışma. sonra gelen müctehidlerin sahabe müctehidlerini taklid etmesinin hükmü konusuyla da irtibatlıdır. Iraklı fakihlerin çoğunluğu, gerek fetva verdiği gerekse kendisiyle ilgili konularda bir alimin başka bir alimi taklid edebileceği, bazı alimler de fetva verdiği konularda değil kendine has konularda başka bir alimi taklid etmesinin caiz olduğu görüşündedir. Hanefiler'den Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, bir alimin sadece kendisinden daha alim gördüğü birini taklid edebileceğini, fakat kendine denk veya kendinden daha aşağı birini taklid edemeyeceğini söyler. Usulcülerin çoğunluğu ise aksi görüştedir. Mesela Bâkıllânî, bir müctehidin sahabeyi ve sahabeden sonra gelenleri taklid edemeyeceği şeklindeki görüşü tercih etmiştir. Gazzali'nin eğilimi de bu yöndedir. Müctehidin kendisinden daha alim olan birini taklid etmesi konusunda da Gazzali aynı yaklaşımını sürdürür. Ona göre vacip olan düşünmek ve akıl yürütmektir. Bu akıl yürütmenin sonunda kişi, kendisinden daha alim olan kişinin görüşüne uygun bir zan elde etmişse mesele ortadan kalkmış olur. Eğer daha alim olan kişinin görüşüne aykırı bir zan elde etmişse bu takdirde diğerinin daha alim olmasının bir önemi yoktur ve esasen bu durumda daha alim olan kişinin görüşü bu alim nezdinde zayıflamış olmaktadır. Hanbelîler mutlak müçtehidin, gerekli bilgileri özümsemiş olması sebebiyle karşılaştığı bir meseleyi kimsenin yardımı olmaksızın kendi başına çözebilecek potansiyel ve kapasiteye sahip olmasının mantıki sonucu olarak vaktin darlığına, genişliğine bakılmaksızın başkasını taklid edemeyeceğini ve üzerinde kafa yormadığı bir şeyle fetva veremeyeceğini öne sürmüşlerdir. Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahuye ve Süfyan es-Sevri'nin bir alimin başka bir alimi taklid edebileceği görüşünde oldukları nakledilir. (TDV, İslam Ansiklopedisi)

İçtihad kapısı meselesiyle yakından ilgili olan başka bir konu da, her asırda müçtehidin bulunmasının zorunlu olup olmadığı tartışmasıdır. Her mezhep içinde

karşı görüş sahipleri bulunmakla birlikte, Hanbelîler dışındaki alimler müçtehidsiz bir asrın bulunmasını genelde mümkün görürler. Onlar bu konuda, Peygamberimizin (sav) şu hadisine dayanırlar:

"*Allah ilmi çekip almaz, fakat alimleri yavaş yavaş çekip alır; alim kalmayınca insanlar cahil önderler edinip onlara sorarlar. Onlar da fetva verirler ve böylece hem sapar hem saptırırlar."* (Hadis, Buhari)

Bir Müslümanın Allah Teâlâ'nın rızasına uygun ibadet yapabilmesi ancak müçtehidlere uyması ile mümkündür. Çünkü müçtehidler Kur'an-ı Kerim'de işareten mevcut olan feri-i hükümleri istihraç ederek insanlara sunmuşlardır.

İçtihat zor bir meseledir. Her kabiliyetli, akıl ve zeka sahibi bir kişinin yapabileceği bir iş değildir. İslam dininde içtihadın mevki ve önemi pek mühimdir Müslümanların birçok ihtiyaçları bu müessese sayesinde karşılanmıştır. Zamanın değişmesi ile yeni yeni olgular ortaya çıkmaktadır. Bütün bu olgulara cevap verebilecek temel kaideler Kur'an ve hadislerde mevcuttur. Ama bu derin ve örtülü manaları herkesin anlaması mümkün değildir. Ancak müçtehitler, Kur'an'dan ve onun birinci tefsiri olan hadislerden bu gibi fer-i hükümleri çıkarıp insanların müşküllerini halletmişlerdir.

İçtihat ibadet ve muamelat ile alakalı zanni ve ferdi meselelerde, yani hakkında kesin hüküm olmayan sahalarda yapılabilir. İçtihad yapan müçtehitler Kur'an'ın esrarına tam olarak vakıf olan kişilerdir. Bu zatlar, ayet ve hadislerin sırlarına mazhar olma istidadına sahip olan seçkin insanlardır. Onlar akli ve nakli ilimlerin derinliklerine dalarak keşfettikleri bilgileri Müslümanların istifadesine sunmuşlardır.

Müçtehidin manevi bir yönü de olması şarttır. Takva ve salih amelinde yeterince hassas olmayan bir insanın, ilimde ne kadar ileri olursa olsun, içtihadına itibar edilmez. Bu konuda Kemal mertebesine nail olmak şerefi ancak 4 büyük sünnî mezhep imamı için geçerlidir. Kur'an ve sünnetin esrarına hakkı ile vakıf olan bu zatlar güzel ahlak ve salih amel ile ruhlarını süslemişlerdir. Bu zatların her biri birer irfan harikasıdır. Müslümanların müşküllerini halletme hususunda birbirlerini tamamlamışlardır.

Müçtehidlerin içtihatlarında isabetli olabilmeleri için aşağıdaki şartlar sağlanmalıdır:

1- Kur’an ve sünneti, lügat ve şeriat bakımından manalarını bilmek,
2- Bu iki kaynaktaki hükümlerin âm, has, mücmel, müfesser, nâsih, mensuh gibi kısımlardan hangisine dahil olduğunu veya olmadığını bilmek,
3- Sünnetin metinlerine, senetlerine kısımlarına dair bilgisi olmak ve bizlere rivayet yollarını bilmek,
4- Kıyas usulüne tam mânâsıyla vâkıf olmak,
5- Hakkında icmâ vukû bulmuş hükümleri bilmek,
6- İçtihat yapacağı saha ile ilgili olarak ilmi meseleleri bilmek,
7- Belagat ve fasahat vb. arapça dilbilgisi ve edebiyat kaidelerine vakıf olmak,
8- İçtihat için bir fekahet melekesine sahip olmak. Yani bir hukuki hükmü, delillerinden çıkarabilecek kabiliyette olması gerekir.

Eğer bir şahıs dini meselelerin hepsinde içtihad yapabilirse, o kimseye “Müçtehid-i mutlak” ismi verilir. Ebu Hanife, İmam Şafii, İmam Malik, Ahmed İbn Hanbel bu özellikte müçtehitlerdir. Bu gibi kimselere “müçtehid fi’d-Din” (Din’de müçtehid) ismi de verilmiştir. Yok eğer şer’i meselelerin sadece bir kısmında içtihad yapabiliyorsa, ona “müçtehid-i mukayyed” ismi verilir. Bunu da ikiye ayırırsak daha iyi anlaşılır: Birincisi, “müçtehid fi’l mezheb”dir. Bu, sadece bir mezhep içinde, yani o mezhep mensupları müçtehidlerin görüşleri, içtihatları ve ele aldıkları hukuki ve dini mevzular hakkında içtihad yapan, içtihad sahası o mezhep ile sınırlı olan müçtehit demektir. Mesela, Ebu Yusuf’un içtihatları sadece Hanefi mezhebi sahasındadır, o sebeple o, “müçtehid fi’l mezhep (hanefi)”dir. İkincisi ise, “müçtehid fi’l mesele”dir. Bu, bir mezhep içinde ve üzerinde içtihat yapılmış muayyen bir mesele hakkında içtihat yapabilen kimsedir. Bunların sayısı çoktur. (TDV, İslam Ansiklopedisi)

İçtihad faaliyetinin esası zannın galip olmasıdır. Yani içtihad yapanın, vardığı neticenin doğru olduğuna inanmasıdır. İnandığı şekil, kendisince doğrudur, ama o, ulaştığı netice ve yaptığı içtihadını, mutlaka doğrudur diye iddia edemez. Zaten içtihad bir ihtiyaçtan ortaya çıktığına göre, müçtehid bir ihtiyacı karşılamak için zihnî bir faaliyet göstermektedir. Vardığı neticenin herkesçe doğru kabul edilmesini istemeye ve bunu talep etmeye hakkı yoktur. Kendisinde ilim vardır, Müslümanların da bir mesele hakkında ihtiyaçları bulunmaktadır. O da içtihad faaliyetinde bulunmaktadır. Böylece dini bir ihtiyaca cevap vermiş olmaktadır. Müçtehidin vazifesi ve faaliyeti burada son bulur. Yapılan bir içtihada

Müslümanların ve diğer alimlerin tabi olması, yani onu beğenmesi, isabetli bulması, içtihadın tatbikatta yaygınlaşmasına sebep olur. Zaten Ebu Hanife, Şafii, İbn-i Hanbel ve Malik gibi imamlar, hiçbir zaman, kendi içtihatlarının mutlak doğru olduğunu ve ona tabii olunması gereğini iddia etmemişlerdir. Ama kendi hayatlarında kısmen, kendilerinden sonra ise milyonlarca Müslüman, içtihadlarını kabul ve tatbik etmişlerdir. Şu anda dünya üzerindeki 1 milyara yakın Müslüman bu mezheplerin mensubudurlar, yani bu müçtehidlerin ve mezheplerin içtihad ve yorumunu dini-hukuki hayatlarındaki ihtiyaçlarını gidermekte, uygulamaktadırlar.

İçtihad yapan, bazı meselelerde isabet, bazı meselelerde ise, hatalı neticelere ulaşmış olabilir. Bir diğer deyişle, müçtehidin isabet edip etmeyeceği, içtihadın bir şartı değildir. Bir müçtehidin içtihadının hatalı olması demek: ya diğer müçtehidlerin görüşüne ve içtihadına göre isabetsiz sayılması, ya da zamanın seyri içinde Müslümanların o içtihadı benimseyip uygulamaması manasına gelir. Yani bir içtihadın hatalı sayılmasının, mutlak değil, izafi (nisbi) (relatif) bir manası vardır. Diğer taraftan müçtehid hata etse de Allah indinde mes'ul sayılmaz. Çünkü, o bütün gayretini sarfederek, bir neticeye ulaşmıştır, bu netice kendi kanaatine göre doğrudur. Ama, doğru yol ortada açık iken ve fakat buna rağmen gayret sarfeden ve içtihad yapan kimse, Allah indinde mes'ul olur. Bu takdirde dini hükümler ile oynamış olmaktadır. Diğer taraftan, Allah'ın zatı ve vasıfları hakkında da yukarıda da belirttiğimiz gibi, içtihad yapılamayacağından, hata, mesuliyeti mucibdir. Bu noktaya bağlı bir husus da şudur: müçtehit isabet de etse, hata da etse sevaba nail olur. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: "Hâkim hükmedince ve bu sebeple de içtihat edip isabet edince ona iki ecir (sevap) vardır, hata ederse bir ecir (sevap) vardır."

Müçtehidlerin, bir mesele sorulduğunda "bilmiyorum" (Lâ edri) demeleri caizdir. Bilmiyorum demesi, müçtehidin, içtihad şartlarına sahip olamadığını göstermez. Belki, o meseleyi incelemediğini veya yeteri kadar tatmin olacağı bir neticeye ulaşamadığını ifade eder. Rivayete göre, İmam Malik, kendisinden sorulan kırk meseleden otuz altısı hakkında "bilmiyorum" (lâ edri) demiştir. Bir diğer mesele de, müçtehid bir kimsenin kamu vazifesi kabul mecburiyetinde olup olmadığı konusudur: Acaba böyle bir kimse, hakimlik ve müftülük gibi bir makama geçmesi istendiğinde, mecbur mudur? Genellikle, böyle bir mecburiyet olmadığı kabul edilmektedir. Tarihte meşhur olan hadise şudur: İmam Âzam'a, Abbasi Halifesi

kadılık vazifesi vermiş, ancak o, kabul etmemiştir. Bunun üzerine Halifenin emirlerine aykırı hareket ettiği için, kırbaçlanmış, neticede şehit olmuştur.

Bu konuda bir diğer mesele de, bir müçtehidin diğer bir müçtehidi taklid etmesinin caiz olup olmadığıdır. Bu sorunun cevabı "evet, taklid edebilir"dir. Bu konuda bir tereddüt yoktur. Çünki bir müçtehidin, diğer bir müçtehid ile aynı kanaatte olması normaldir. Diğer taraftan, taklid, takva sebebiyle de söz konusu olabilir: Yani müçtehit hata yapma ihtimalinden korktuğu için diğer bir müçtehidin, muteber bir mezhep müçtehidinin içtihadını taklid yolunu takip edebilir. Ve bu şekilde hareket eden müçtehitler de görülmüştür. (TDV, İslam Ansiklopedisi)

İçtihad Kapısı Kapanabilir mi?

Bu soruya şu cevapları verebiliriz:

● İçtihad kapısı kapalı değildir, kapatmak da kimsenin yetkisinde değildir.

● İçtihat kapısı açıktır; ama açık olan içtihat kapısından girmeği gerektirmeyen bazı durumlar, hatta engeller vardır. Bu engelleri şöyle açıklayabiliriz:

1- Müslümanların dini ve hukuki ihtiyaçları, ayet, hadis, icmâ ve içtihatlarla karşılanmıştır. Asırlardır bu hükümler tatbik edilmektedir. Bu içtihadlardan Müslümanlar, genellikle, memnun ve mutmaindirler.
2- İçtihad yapma heves ve sevdası ile hareket etmek, yeni yeni fantezi yorumlar getirmek ve içtihadlar yapmak, Müslümanlara hizmet değildir.
3- Müslümanların, iman, ibadet ve itaat gibi ana konularda hataları vardır. Müslümanların bu gibi ana konularda hataları olması demek, Kur'an ve Sünnetin istediği gibi hareket edememeleri, inançlarında zayıflık ve eksiklik bulunması, âhiret, Allah'a ve Peygambere (ASM) itaat gibi temel değer hükümlerinin tatbik edilememesi ve tatbik etmedikleri demektir. Bu durumda Müslüman âlimlerin, Müslümanları, inanç ve ibadet noktalarında eğitmeleri ve sağlam bir tatbikata tevcih etmeleri gerekirken, gereksiz ve ihtiyaç olmayan bir sahada, fantezi birtakım içtihatlarla vakit geçirmek, Müslümanlara fayda değil, zarar verir. Adeta bir kalenin duvarlarının yıkılması ve düşman darbeleri ile gedikler

açılmış olması karşısında, kalenin bazı yerlerini süslemek gibi davranışlardır. (Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuki İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu)

4- Bir diğer önemli bir nokta da şudur: Büyük mezhep imamları (Ebu Hanife vb) deha çapında insanlardı. Ayrıca bu dehalar, bütün akılları ve güçleriyle çalışan, bütün vakitlerinde sadece ve sadece Müslümanların ihtiyaçlarını düşünen, ibadet ve inançta ise, son derece ciddi ve laubalilikten uzak, "Allah'tan korkan ve Peygamberden (sav) utanan" kimseler idi. Bir içtihat yapacakları zaman, büyük bir gayret sarfedip, bir hata yapıp Müslümanları yanlış yola sevk etmekten korkarlardı. Halbuki günümüzde "içtihat heveslisi" kimselerin, günün büyük kısmını ticaret, siyaset vb. şeylerle geçirip, dünya işlerinde boğulup, hatta bin bir dalaveranın içinde bulunurken, içtihat yaptıklarını şahit olmaktayız. Elbette bu iki tür içtihat aynı değerde olmaz. Birincisi semavi ise, diğeri dünyevidir.
5- İçtihad bir ihtiyaç olduğu için, ancak Müslümanların hukuki veya dini bir meselenin halli için ihtiyaçları olduğu zaman yapılmalıdır. Böyle bir ihtiyaç yoksa, içtihad yapmaya gerek yoktur. Yani, mevcut ayet, sünnet, icma ve diğer içtihadlar Müslümanların hukuki hayatlarını tanzime yeterlidir. Buna rağmen, yeni bir içtihad yapmak, hele dinden taviz vererek, sözüm ona Müslümanlara hizmet sunmaya kalkmak, kabul edilemez.

İçtihad kapısının kapalı olup olmadığı konusunda İslam Hukuku ve İslam Düşünce Tarihi uzmanı Prof. Wael B. HALLAQ'ın "İçtihad Kapısı Kapandı mı?" başlıklı makalesinde aşağıdaki hususlar anlatılmaktadır:

Birçok modern bilim adamı tarafından, fakihlerin de kabulüyle, içtihad faaliyetinin yaklaşık olarak h.3./ m.9. yüzyılın sonlarına doğru, kesintiye uğradığı farz edilmektedir. İçtihad kapısının kapanması (Arapça'da: 'insidâdü babi'l-ictihad') olarak bilinen bu süreç, Joseph Schacht tarafından şu şekilde tasvir edilmiştir: "Fakat hicri dördüncü yüzyılın başlarında (takriben Milâdi 900), bütün mezheplerin âlimleri, temel meselelerin detaylı bir şekilde tartışıldığını ve sonunda bunların çözüme kavuşturulduğunu hissettikleri anda bu noktaya gelinmişti. Bundan sonra herhangi bir kimsenin fıkıhta mutlak içtihad yapmak için

gerekli vasıflara sahip olmasının düşünülemeyeceği, gelecekteki bütün faaliyetlerin açıklama, uygulama ve daha çok doktrinin ilk vazedildiği şekliyle yorumlanması gerektiği sonucuna yol açan bir icmâ‘ yavaş yavaş kendisini göstermişti.” İçtihad kapısının kapanması, olarak adlandırılan bu durum, taklide yol açmıştır. Taklîd terimi, köken itibariyle kadim fıkıh mezheplerinde kullanılageldiği şekliyle ashabın Peygamberi örnek almasını simgelerken, şimdilerde yerleşik mezhep ve otoritelerin sorgulanmaksızın kabulü anlamına gelmiştir.

J. N. D. Anderson da yaklaşık h.3./m.9. yüzyılın sonuna doğru içtihat kapısının kapanmış olduğunun yaygın bir şekilde kabul edildiğini belirtir. H.A.R. Gibb, bu kapanışın müsellem bir hakîkat olduğunu tasdiklemek için ilk dönem İslam âlimlerinin bu kapının “bir daha açılmamak üzere kapandığına” hükmettiklerini iddia eder. W. M. Watt ise, bu konu hakkındaki standart anlatımda bazı hataların olduğunu fark etmiş, fakat bu konuda alternatif bir görüş ortaya koymamıştır.

Konuyu ele alış biçimlerine göre, birçok bilim adamı, içtihat kapısının kapanmasının İslam tarihindeki şu veya bu unsuru etkilediğine ya da şu veya bu unsurdan etkilendiğine bizi inandırmak istedi. Bazıları içtihat kapısının kapanmasını yönetimin müdahalesine karşı şeriatın dokunulmazlığını açıklamak için, bazıları da İslami kurumlarda ve kültürdeki çöküş sorununu göstermek için kullanmaktadır. Bazıları bu kapanışı hicri dördüncü yüzyılın başlarına dayandırırken, bazıları da [konuyla alakalı] her bir çalışmadaki olay ve incelemelere bağlı olarak bunu yedinci yüzyıla kadar götürmektedir.

İçtihat kapısının kapanmasıyla ilgili bu tür ifadeler kolaylıkla çoğaltılabilir. İslam tarihinin [değişik] yönleri, içtihat kapısının kapanmışlığı [şeklindeki] sözde iddiası üzerinden defalarca yeniden inşa edilmiş ve yoruma tabi tutulmuştur. Bununla beraber temel fıkhî metinlerin sistematik ve kronolojik bir şekilde incelenmesi, h.2./ m.8. yüzyıldan sonraki içtihat tarihi hakkında mevcut olan bu görüşlerin tamamen asılsız ve yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Bu incelemelerde, teoride ve pratikte içtihat kapısının kapalı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü fıkıh usûlünde içtihadın vazgeçilmez olduğu görülmektedir. Çünkü içtihat, fakihlerin Allah tarafından konulan fıkhî hükümlere ulaşabilmesinin yegâne yolunu oluşturur. İçtihat faaliyetinde bulunmak isteyen bir fakihin taşıması

gereken birtakım şartlar vardır. Bu şartların, fıkıh usûlünün taleplerinin karşılanmasının oldukça kolay ve imkân dâhilinde olduğunu göstermektedir. Bu da onların içtihat faaliyetini engellemek yerine kolaylaştırdığını ispat etmiş olacaktır. Böylece içtihadın daimî bir vecîbe olarak görüldüğü anlaşılacaktır. İçtihad sadece realitede uygulanmakla kalmamış, aynı zamanda bunu inkâr eden kişi veya gruplar nihayetinde Sünnîliğin dışında tutulmuştur.

H.4./m.10. yüzyıldan bu yana, konuyla ilgili literatür kronolojik olarak incelendiğinde; (1) içtihat edebilecek fakihlerin neredeyse her zaman mevcut olduğu, (2) mezheplerin teşekkülünden sonra fürû fıkhı geliştirmede içtihadın kullanıldığı, (3) Hicrî 500'lere kadar "içtihat kapısının kapanması" tabirinin ya da kapanış fikrini kastedebilecek bir ifadenin herhangi bir şekilde dile getirilmediği, (4) içtihat kapısının kapanması ile müçtehitlerin fiilen neslinin tükenmesi hakkındaki [süregelen] tartışmaların fakihlerin bu kararda icmâsına mani olduğu açıklığa kavuşmuştur.

Bütün bunlardan teoride ve pratikte içtihat faaliyetinin söz konusu olan dönemde kesintiye uğramadığı anlaşılmaktadır. Dahası, dönemin mevcut olan bu geniş materyalinden tam destek bulan müçtehitlerin her zaman var olduğu gerçeği [doğru] çıkmaktadır. Dolayısıyla İslam alimlerinin h.4./m.10. ve h.5./m.11.yüzyıl kaynaklarında 'insidâdü bâbi'l-ictihâd' (içtihat kapısının kapanması) ya da kapanma kavramını ima eden herhangi bir ifadeye rastlanılmaması hiç de şaşırtıcı değildir.

Profesör G. Makdisi "Orta Çağların herhangi bir dokümanında bu hükmü (yani kapanmayı) [işaret eden] bir ifade ile karşılaşmadığını" belirtir. Bu durumda içtihat farz-ı kifâye olarak görüldüğü ve dolayısıyla müçtehitlerin üzerine vazife olduğu için, [müçtehitlerin] soyunun tükenmesi ihtimali tek alternatif olarak kalır. O halde bilge fakihlerin olmaması veya neslinin tükenmesi içtihat kapısının kapanmasının yegâne sebebidir. Bu tam da Müslümanların bu meseleyi nasıl düşündüğünü [gösterir]. Onlar bu ilmin kaybolmasının onun tükenmesi değil, âlimlerin [soyunun] tükenmesi anlamına geldiğini düşünmüşlerdir. Bu tutumu devam ettirebilmek için, şu hadis tekrar tekrar [delil olarak] öne sürülmüştür: "Allah, ilmi insanoğlundan bir anda almaz, ancak âlimleri almak suretiyle alır. Nihayet âlim kalmayınca, halk birtakım cahilleri kendilerine lider edinir. Bunlara birtakım sorular sorulur, onlar da (gerekli) ilimleri olmadığı halde fetva verirler. Böylece hem kendileri sapkınlığa düşerler hem de halkı sapkınlığa düşürürler."

Dolayısıyla, [içtihat] kapısının dâima açık olup olmadığı ya da tarihin bir döneminde kapanıp kapanmadığı fiilen birbirini tamamlayan iki unsurla belirlenmiştir: (1) Müçtehitlerin varlığı ya da yokluğu ve (2) [Müçtehitlerin] neslinin tükenmesi nedeniyle içtihat kapısının kapanıp kapanmadığı [hususunda] fakihlerin İcmâ-ı Usûl eserlerinde, akıl ya da şeriat yoluyla, yalnızca müçtehidlerin neslinin tükenip tükenmeyeceği sorunu tartışılmış ve "içtihad kapısı" kavramına nadiren doğrudan bir referans yapılmıştır. Bu, muhtemelen fıkhın hâmîsi olan usûlcülerin, içtihadın devamlılığından kendilerini sorumlu hissetmeleri ve içtihat kapısı fikrinin tamamını, usûl-i fıkhın ilâhî metodolojisinin en temel varlık sebebinin (raison d'etre) reddi olarak gördükleri gerçeğinden dolayıdır.

Bu konuda tarafsız olabilmek için yalnızca içtihat lehine olan klasik Sünnî eğilimi ele almakla yetinmeyip, zamanında taklit ve içtihat müdafileri arasındaki tartışmanın ulaşmış olduğu en üst aşamayı da temsil ettiği görünen Şevkânî'yi ele almak yerinde olur. Usûl-i fıkhın avâma müsaade ettiği taklit biçimini kabul ederken, Şevkânî verili bir doktrinin sorgulanmadan (bu doktrinin temelini oluşturan delilleri araştırmadan) kabulünü gerektiren ulemânın taklidinden nefret etmiştir. Her halükârda, diğerinin fıkhî görüşünü talep eden fakih –o bir müçtehit olmasa bile– asılda yatan metinsel delili de talep etmelidir. Şevkânî ihlâl edilmemesi gereken hâkim norm haline gelen taklidin genel pratiğinden hayıflanmaktadır. Sonuçta, içtihat etme hakkını iddia eden herhangi bir teşebbüs kaçınılmaz surette direnme, kınama ve hatta alenî tahkir ile karşılaşmıştır. Bu yüzden gerçekten neslinin tükendiği için seslerinin duyulmadığından değil, fakat içtihat hakkını kendileri için iddia etmekte ısrar ettiklerinde onların hayatı önemli ölçüde tehlikeye atılmış olacağı için, Şevkânî müçtehitlerin neslinin tükenmiş gibi gözüktüğünü iddia etmektedir. Şevkânî sözde içtihat kapısının kapanmasının sadece h.6./m.12. ya da h.7./m.13. yüzyıldan sonra müçtehitlerin varlığının sona erdiğini iddia eden, bu kör mukallitlerin başlamasının bir göstergesi olduğunu öne sürer. Tersini ispatlamak için Şevkânî – hicrî 7. yüzyıldan sonra müçtehitlerin var olmaya devam ettiğini gösterebilmek için– iki ciltli bir biyografi eseri olan "el-Bedrü't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi" yi derlemiştir. Dahası o sonraki zamanlarda içtihadın fakihlerin ayrıntılarını ve malzemelerini erişilir kılan ustaca derlenmiş kılavuzlar sayesinde kolaylaştırıldığını savundu; aksi takdirde erken yüzyılların fakihlerine ulaşılamazdı. Aslında bu, içtihada girişmenin aşırı derecede zor ve karmaşık olduğu ve usûlün metodolojik ilkelerinin uygulanmasını ve metinlerin çalışılmasını ve analizini gerektirdiği temeline dayanarak taklidi

meşrulaştırmış olan mukallitlere karşı bir argümandı. Mukallitlerin, müçtehitlerin yokluğu ve içtihat kapısının kapanması üzerine icmâya ulaştığı görüşüne karşı Şevkânî, icmâda sadece müçtehitlerin görüşlerinin hesaba katıldığını ve içtihat kapısının kapanması üzerine icmâın varlığını iddia edenlerin kendilerini mukallit olarak gördüğü aşikârken, müçtehitlerin "müçtehitlerin yokluğu üzerine bir icmâya vardığını" iddia etmelerinin saçma olacağını ifade etmektedir.

İslâm hukuk teorisinde (usûl-i fıkh) içtihadın fıkhî meselelerde kaçınılmaz olduğunu göstermiştir. Çünkü içtihat, Müslümanların amellerinin Allah tarafından ne kadar makbul olduğunu tespit edebilmesinin yegâne aracıdır. İçtihat uygulamasını kolaylaştırmak için asgari fıkhî bilgiye gereksinim duyulmuş ve fıkhî kararları formüle etmek için çabalayan her bir müçtehit, içtihadının sonucunun doğru ya da yanlış olduğuna bakılmaksızın ilahî bir ödüle layık görülmüştür. İçtihat kapısının kapanması fikri veya müçtehitlerin neslinin tükenmesi kavramı Hicrî ilk beş asır boyunca ortaya çıkmamıştır. Bu, içtihadın pratik ve teorik öneminin bu dönem boyunca azalmamış olduğu gerçeği ile uyum içerisindedir: İçtihat ve müçtehitlere hukuk alanında başvuruldu ve [onlara] devletin üst kademelerinde ihtiyaç duyuldu. İçtihadın Sünnî fıkıh doktrininin belkemiğini oluşturduğu bu fıkhî ilkeyi hiçe sayan bütün grupların Sünnîlikten dışlanmasından bellidir

Ayrıca içtihat ve müçtehitlerin varlığı hakkındaki tartışmanın, ilk haliyle, sadece altıncı/on ikinci yüzyılın başında başladığı gösterilmiştir. Takip eden yüzyıllar boyunca, fakihler arasındaki fıkıh terminolojisindeki anlam karmaşasıyla teşci edilmiş farklar içtihat kapısının kapanması ve müçtehitlerin yokluğu üzerine herhangi bir fikir birliğine ulaşılmasını imkânsız kılmıştır. Buna ilaveten, üç ana etken sayesinde fikir birliği engellenmiştir: Birincisi ve en önemlisi, meşhur müçtehitlerin onuncu/on altıncı yüzyıla kadar mütemâdiyen var olmasıdır. Bu dönemden sonra müçtehitlerin sayısı sert bir biçimde düşse de, içtihat çağrısı modern dönem öncesi ıslahatçılar tarafından kuvvetli bir şekilde yeniden başlatılmıştır. İkincisi, Müslümanların her yüzyılın başında bir müceddit seçme uygulamasıdır. Bu uygulama bütün fakih topluluğunun tam desteğini almamış olsa da, en azından her yüzyılda bir müçtehidin var olduğunu göstermiştir. Üçüncüsü, etkili Şafiî fakihler tarafından desteklenen Hanbelî mezhebinin muhalefeti, onların desteğiyle yalnızca, müçtehitlerin her zaman var olduğu şeklindeki Hanbelî iddiasının ağırlığını artırmamış aynı zamanda Hanefîler ve Malikîlerin yer aldığı ittifakı da zayıflatmıştır. İçtihat kapısının kapanmadığı

sonucu, bu zamana kadar İslâm fıkıh tarihi olarak neyi telakki ediyorsak onu yeniden değerlendirilmesini gerektirir. İslâm tarihi boyunca içtihadın devam etmesi fürû fıkıhta, usûl-i fıkıhta ve adlî sistemdeki gerçek gelişmelerin gerçekten var olduğunu gösterecektir. Bu gelişmelerin izini sürmek ve İslâm fıkıh tarihinin daha doğru bir resmini yeniden çizmek, ancak ve ancak fakihlerin eserlerinin kronolojik olarak çalışılmasıyla mümkündür.

İçtihat Karşıtı Eğilimler

Aşağıdaki bilgilerin büyük bir kısmı, İçtihad karşıtı eğilimler ve bunların Sünnî İslam'dan dışlanmaları ile ilgili, İslam Hukuku ve İslam Düşünce Tarihi uzmanı Prof. Wael B. HALLAQ'ın "İçtihad Kapısı Kapandı mı?" başlıklı makalesindeki açıklamalardan alınmıştır.

Hicri 3., 4. ve 5. yüzyıllar boyunca, fıkhî gelişimin yegane yolu olan içtihat, çeşitli gruplar tarafından reddedilmiştir. Bunlar arasında taklidi savunan ve içtihadın bel kemiğini oluşturan kıyas ilkesini reddeden aşırı fıkhî ve itikâdî-siyasi gruplar ya da mezhepler vardır. Çoğunlukla bu gruplar, içtihat veya fıkhî muhakeme sürecinde insan aklının kullanılmasını reddederken, esas olarak rivâyetlerin kaynaklarını ve bunların lafzî yorumlarını incelemekle meşgul olan ehl-i hadis veya [sıkı bir şekilde nassa bağlı kalan] gelenekçilerden meydana gelmektedir. Gelenekçilerin oldukça geniş olan heterojen yapısının içerisinde 'ehl-i rey' (kıyası kullanan) ile bir arada yaşamaya kısmen istekli olan mutedil âlimlerden, yalnızca Kur'an'a dayalı olsa dahi kıyasın katı kurallarına karşı çıkan aşırı uçtaki kimselere kadar çeşitli gruplar mevcut olduğu için hadis taraftarları arasında ayrım yapılması gerekir. Dâvûd ez-Zahirî (v. 270/883) ile mezhebi, Haşevîler ve diğer bağımsız hadis âlimleri bu son kategoriye mensuptur. İçtihada karşı hasmane tavırlarından dolayı bu gruplar Sünnîliğin sınırları içinde yer bulamamıştır. Dâvûd'un vefatından hemen sonra, onun bu kıyas yöntemini eleştirdiği eserine cevaben kıyas lehine bir yazı dizisi oluşturulmuştur. Zahirî mezhebini terk edenlerden biri olan Kâşânî ve Cerîr en-Nehravânî, Dâvûd'un "Kitab fî ibtâli'l-kıyâs" adlı eserine karşı reddiyeler yazmışlardır.

Şafiî fakih Mâverdî (v. 450/1058) Sünnîliğin karşısında duran bu aşırı gelenekçi grubun durumunu şöyle tarif etmiştir: Kıyası reddeden iki çeşit insan vardır.

Bazıları bunu [kıyası] reddeder, lafzi olarak metni takip eder ve söz konusu mesele ile metin arasında bir tezat yoksa atalarının sözlerini takip ederler. Bunlar müstakil içtihadı tamamen reddeder ve bireysel tefekkür ve serbestçe yapılan araştırmalardan uzak dururlar. Fıkıh yöntemlerini yetersiz bir şekilde uyguladıklarından, kadılık böyle kişilere tevdi edilemez. Diğer kategorideki insanlar da kıyası reddeder, fakat yine de kelimelerin anlamına (ruh) ve hitap tarzına dayanarak hüküm çıkarmada müstakil reyini/muhakemesini kullanırlar. Ehl-i zahir bu ikincisine mensuptur. Şafiî'nin takipçileri ise böyle âlimlere kadılığın tevdi edilebileceğini ve edilemeyeceğini söyleyenler olarak ikiye ayrılırlar. Fakat daha sonraları, Sünnî toplumda fıkhî konular üzerine bir tartışma olduğunda, Zahirî mezhebinin dikkate alınmaması gerektiği hususunda yaygın bir düşüncenin hâkim olduğu görünmektedir. İbnu's-Salah'ın (v. 643/1245) söz konusu mezhebin gayri meşru olduğu hakkındaki büyük ölçüde Sünnî görüşü gösteren muteber fetvalarından (fıkhî görüşler) birinde bu açıklığa kavuşmaktadır. İbnu's Salah'ın asıl itirazı, Zahirî mezhebinin bir prensip olarak kıyasa karşı benimsemiş olduğu tutumunadır. Dâvûd, taklidi onaylamamasına ve hukuki kaynakları kullanabildiği takdirde kişinin beşerî bir otoriteyi takip etmesinin gerekli olmadığını iddia etmesine rağmen, kıyas yönteminden uzak durduğu için onun içtihadı Sünnîler tarafından reddedilmiştir. Böyle olmakla birlikte, dördüncü yüzyılın ilk yarısına kadar, Dâvûd'un her ne kadar isimleri kıyası reddedenler arasında zikrediliyor olsa da, şer'an vuku bulmadığını savunmakla birlikte onların bazı durumlarda kıyası kabul ettiği söylenir. Nitekim Gazzâlî, sahabenin icmâı sebebiyle Kâşânî ve Nehrevânî'nin kıyası kabul ettiğini ancak onların bunu sadece iki yere tahsis ettiklerini ifade eder. Bunlardan biri illetin mansus (çok anlamlı) olduğu yerler, diğeri de hükümlerin sebeplere bağlandığı durumlardır.

Kıyası inkâr edenler iki gruptur. Birinci gruptakiler bunu [kıyası] reddeder, nassın zahirini takip eder, hakkında nass varit olmayan yerlerde seleflerinin sözlerini benimser, içtihadı reddeder, rey ve istinbattan uzak dururlar. Hükümleri araştırmadaki kusurlarından dolayı, böyle kişilerin kadılık makamına getirilmesi caiz değildir. İkinci gruptakiler de kıyası reddeder, [fakat] kelimelerin anlamına/fehvasına (ruh) ve hitabın mefhumuna dayanarak ehl-i zahir gibi hükümlerde içtihat ederler. Şafiî'nin ashabı ise böyle kişilerin kadılık makamına getirilmesinin cevazı hususunda ikiye ayrılırlar. Âlimlerin büyük çoğunluğu, kıyas karşıtlarının içtihat etmeye ehil olmadıklarına ve [kendilerine] kadılığın emanet edilemeyeceğine, inanırlar; böylece Davûd herhangi bir icmâa'da yer alamaz.

Fıkıh usûlü nihai olarak kurulduğunda ve yegâne Sünnî doktrin olarak yürürlüğe koyulduğunda, Zahirî mezhebi yavaş yavaş Sünnîlik dairesinin dışına kaymıştır. Bunun bir diğer göstergesi ise, Zahirîliğin en ateşli savunucularından biri olan, Endülüslü İbn Hazm'ın geleneğe aykırı fikirleri sebebiyle ülkesinden kaçmak zorunda kalmasıdır. İmam Gazzâlî, kendi zamanının Sünnî mezheplerini belirtirken, sadece Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel, Malik, Şafiî ve Süfyan es-Sevrî'yi saymaktadır. Fıkhî meselelerdeki farklılıkları ele alan dördüncü ve beşinci yüzyıl ihtilaf eserleri, icmâın belirlenmesinde Zahirî doktrinini, prensip olarak değerlendirme dışında tutmuştur. H.8./M.14. yüzyılda, İbn Haldun "dini önderlerinin kalmaması ve taraftarlarının Müslümanların büyük çoğunluğunca kınanması sonucunda, Zahirî mezhebinin bugün sona erdiğini" belirtmiştir. Bu nedenle, Müslüman Sünnî toplumun içerisinde ilkesel olarak içtihada karşı çıkan herhangi bir mezhep veya bir mezhep kolunun olmadığı açıktır.

Hanbelî mezhebinin aşırı bir kolu olarak kabul edilen Haşevîyye, taklit lehine içtihadı reddettiği için bu iddia biraz tartışmaya neden olabilir. Laoust, Haşevîyye'yi Hanbelî mezhebinin bir kolu olarak görür. Aslında Haşevîyye, zayıf bir muhakeme yeteneğine sahip olan ve aşırı derecede metne bağlı olduğu düşünülen çeşitli gruplara karşı ayrım gözetmeksizin verilen, iyi tanımlanmamış, itiraz edilebilir takma bir isimdir. H.5./M.11. yüzyıl ve daha sonraki hukuk literatüründen çıkarılan deliller, Haşevîlerin eksik bir fıkıh doktrinine sahip olup Hanbelîlerden olmayan gelenekçi radikal bir grup olduğuna işaret etmektedir. Haşevîlerin asıl ilgileri, fıkıhtan çok kelâmdır (usülü'd-din); fıkhî konulara da, yalnızca doğrudan kelâmı ilgilendirdiği durumlarda değiniyorlardı. Sünnî kaynaklar, Haşevîyye'yi herhangi bir fıkıh ekolüyle ilişkilendirmez. Gazzâlî küçümser bir şekilde, Haşevîlerin "nassa ve beşerî otoriteye körü körüne bir teslimiyetle bağlı olduklarına inandıklarını" belirtirken; Sübkî, bunların fanatik bir hadis grubu olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir. Bu gibi gruplar, İbn'ül-Cevzî gibi, tarihçi-gelenekçi olan muhafazakâr Hanbelîler tarafından bile kuşkuyla karşılanmıştır. Dahası Hanbelî [fakihlerinden] İbn Âkil, beşerî aklı reddetmenin, Haşevîyye'nin temel prensiplerinden biri olduğunu ifade ederek pratikte Haşevîyye'yi Sünnîlik çerçevesinin dışında bırakmıştır. İbn Âkil'in dikkat çektiği gibi, "onlar beşerî akılda Şeriatla çelişen bir şeyin var olduğuna inanıyorlardı." Haşevîyye'nin Hanbeli bir grup olamayacağı, Hanbelîler ile Haşevîlerin içtihadın gerekliliği meselesine olan yaklaşımlarından bellidir. İçtihadın ve müçtehitlerin varlığının daimî gerekliliği hususunda Hanbelî mezhebinin sağlam bir tavrının

olduğunu gösteren çok sayıda delil olmasına rağmen, Haşevîler fakihlerin içtihat etme hakkını veya beşerî akıl yürütmenin herhangi bir türünü ısrarla reddediyorlardı. Halkın, her ne kadar, Hanbelîlerle Haşevîlerin kelâmî/teolojik ve siyasi inançlarını aynı buluyorsa da, bu kelâmî benzerliklerin sadece h.3./m.9. yüzyılda mevcut olduğu kesindir. Bu dönemde Haşevîyye, Hanbelî gelenekçilerle ittifak etmiş olabilir. Fakat ondan sonra, fıkıh usûlü hakkında —özellikle kıyas meselelerinde— katı görüşlere [sahip olmakla] nitelendirilen Hanbelîlik, diğer fanatik hadis gruplarına ilaveten Haşevîyye'den de ayrılarak farklı bir yola girmiştir. Hicri üçüncü yüzyılın sonu/miladi onuncu yüzyılın başlarına kadar Hanbelîliğe, genel anlamda, bir fıkıh okulu statüsü verilmedi; fakat [Hanbelîlik] sadece hadisçi-kelâmcı bir fırka olarak tanındı. Taberî -Ahmed b. Hanbel'e göre müçtehidin sağlaması gereken şartlarına karşı çıkarak- Hanbelîler arasında uzun süren bir tartışma başlatmış olmasıyla bilinmektedir. Bu nedenle, Taberî'nin, İhtilâfü'l-fukahâ'sında Ahmed b. Hanbel'in görüşlerini dikkate almaması doğaldır. Diğer pek çok âlim de Hanbelîleri fıkıh uzmanı olarak görmez.

Günümüzde Bazı İslam Alimlerinin İçtihad Konusundaki Görüşleri

● Said Nursi, "Sözler" adlı kitabının İçtihad Risalesinde (27. Söz) bu konuda şunları söylemektedir:

Reformcular Fırsat buldukça ehl-i sünnetin 4 mezhebine ve bu mezheplerin müçtehitlerine saldırmaktan geri kalmamışlardır. Bu babta kimisi mezheplerin siyaset üzerine kurulduğunu iddia etmiş, kimisi kıyamet gününde müçtehidlerin kendilerine tabi olanlardan yaka silkerek teberri edeceklerini söylemişlerdir. Onlara göre muayyen bir müçtehide bağlanmak hatadır. Az çok Kur'an'dan, hadisten mana çıkaranlar bizzat müçtehidlerdir. Anladıkları manaya göre hükmetmeleri gerekir. Buna iktidara olmayanlar ise herhangi bir müçtehidin sözüyle, daha doğrusu hangisinin sözleri işlerine yararsa onunla amel etmelidirler. Çünkü ulemadan Kemal b. Hümâm: "Ben muhalif mezhebini kavli ile amel etmenin caiz olmadığını kitap ve sünnetten bir delil bilmiyorum" demiş. Diğer bazı büyüklerde buna benzer sözler söylemiş. Hatta mezhep sahiplerinden İmam Şafi ve İmam Azam, iktidarı olanlara kendilerini taklitte bulunmayı haram etmişlerdir.

Biz de deriz ki: Muayen bir müçtehide bağlanmak, Ehl-i sünnet ulemasına göre hata değil, mahz-ı sevaptır. İçtihada iktidarı olmayanların, mezhebini hak gördükleri bir müçtehide bağlanmaları zaruridir. Az çok Kur'an'dan mana çıkaran bir her şahıs müçtehid olamaz. Müçtehid olmanın şartları vardır. O büyük işi ancak bu şartlara haiz olanlar yapabilir. Müçtehidlik taslamakla, ona heveslenmekle müçtehid olunmaz.

Muayen bir mezhebe bağlanmamanın tehlikesini Türk ulemasından Zâhide-i Kevser'i merhum, “el-Lâ Mezhebiyye Kantaratu’l-Lâ Dinniyye” (Mezhepsizlik Dinsizliğin Köprüsüdür) adlı eserinde beyan etmiştir. Sonra dikkat etmelidir ki, Mezhep imamları kendilerini taklidi, iktidarı olanlara haram kılmışlardır. İktidarı olanlardan maksat müçtehitlerdir. Onlar taklidi müçtehit olanlara haram etmişlerdir.

Bir takımları da mezheplerin müteaddit olmasına çatıyorlar. Onlara göre mezhep bir olmalıymış. Çünkü ayrı ayrı mezhepler tefrikaya, husumete sebep oluyormuş. Bu da hakikatle alakası olmayan indî bir saçmadır. Hakikatte mezhepler hiçbir zaman tefrikaya, husumete sebep olmamışlardır. Hiçbir kimse mesela Hanefîlerle Şâfiîlerin mezhep harbi yaptıklarını ve bu hususta kan döküldüğünü iddia edemez. Bilakis bütün mezheplerin sâlikleri birbirlerine karşı hürmetkardırlar. Hanefîler İmam Şafiî anıldığı zaman “rahimehullah”, Şafiîler de İmam Azam zikredildiği vakit “rahimehullah” derler. Baş sıkısında muhalif mezhebin kavli ile amel caiz olduğuna göre, mezheplerin müteaddit olması bu ümmetin zararına değil, kârınadır. Mezhep tek olsaydı, o mezhebe göre başı darda kalan bir insan müracaat edecek başka bir yer bulamazdı.

İçtihat kapısı açıktır. Fakat şu zamanda oraya girmekte 6 mani vardır:

1) Şu bidatların kesreti vaktinde ve dalâletin tahribatı hengâmında içtihat namı ile kasr-ı İslamiyetten yeni kapılar açıp duvarlarında muhariplerin girmesine vesile olacak delikler açmak İslamiyet'e cinayettir.
2) Dinin zaruriyatı ki, içtihat onlara girmez. Çünkü kati ve muayyendir. O zaruriyat kuvvet ve gıda hükmündedir. Şu zamanda terke uğruyorlar ve tezelüldedirler. Bütün gayreti onların ihyası için lazım gelirken onları

bırakıp heveskêrhâne yeni içtihatlar yapmak bid'at kârâne bir hıyanet olacaktır.

3) Bugünün insanlarının zihni felsefede boğulmuş aklı, siyasete dalmış kalbi, hayatı dünyevide sersem olmuş, istidadı içtihattan uzaklaşmıştır.
4) Zarureti terk eden ve hayatı dünyeviyeyi hayatı uhreviye tercih eden ve felsefeyi maddiye ile âlûde olanlardan olan o meyl-i tevessü ve iradey-i içtihat, vücud-ı İslamiyeyi tahrip ve boynundaki şer-i zincirini çıkarmaya vesiledir.
5) Üç nokta-ı nazar, şu zamanın içtihadını arziyye yapar; semavîlikten çıkarır. Şu zamanın nazarı evvelden ve bizzat saadet-i dünyeviyeye bakıyor ve ahkâmları ona tevcih ediliyor. Halbuki şeriatın nazarı ise evvelen ve bizzat saadet-i uhreviyeye bakar. Bu konudaki açıklamalar bir hayli uzun ve anlaşılır gibi değil. Onun için terkinde fayda var.

● Ahmed Davudoğlu, "Dini Tamir Noktasında Din Tahripçileri" adlı kitabında içtihad ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

Reformcular, Müslümanların hissiz, hareketsiz, muattal ve geri kalması hususunda kabahati İslam ulemasına, ehl-i sünnetin müçtehidlerine, müfessirlerine yüklüyorlar. Zanlarınca İmam Azam'dan bugüne kadar gelip geçen ulema dinini dondurmuşlar, onun büyüyüp gelişmesine mani olmuşlar, boşuna faraziyelerle uğraşmışlar. Allah'ın kitabında, Peygamberin sünnetinde böyle şeyler yokmuş. İnsan olmamış şeylerle uğraşacağına aradığı hükmü doğrudan doğruya Kur'an'dan, hadisten almalıymış. Fukahanın ciltler dolusu eserleri haşa din değilmiş.

Zavallılar düşünmüyorlar ki, Müslümanların gerilemesine sebep dinleri ve dinlerinin uleması değil, bilakis dinden uzaklaşmalarıdır. Biçareler vuruldukları Avrupa iğnesinin makus tesiriyle akı kara, devayı dert görüyorlar.

Evet İslam aleminin halini bizde görüyoruz ve bir müçeddit lazım geldiğine biz de hükmediyoruz. Ama reformcuların anladığı gibi değil. Onların yaptığı gibi değil. Dinde tecdit, yani yenileme, dinden uzaklaşan Müslümanları tekrar ona döndürmekle, terk ettikleri dini dünyevi vazifelerini yaptırmakla, onlara dinlerinin öğretmekle olur. Bu hususta fazla söze gerek yoktur. 14 asırlık koca

mazi baştan başa bunun böyle olduğuna şahittir.

Reformcular kimlerdir? Reformculardan murat 19 yüzyılın sonlarında yaşayan Cemâleddin Efgânî, Mısırlı tilmizi Şeyh Muhammed Abduh ve onun yetiştirdiği Muhammed Mustafa el-Merâği, şeyh Reşit Rıza ve emsali sarıklılarla, onların yolundan giden sarıksız Mısır edip ve şairlerinden bazılarıdır. Reformcuların başında Cemâleddin Efgânî gelirse de onun da taklit ettiği bir imamı vardır, İbni Teymiye. İbni Teymiye vaktiyle ehl-i sünnetin hatırı sayılır büyük bir alimi iken sonraları bir hayli yolunu şaşırmış ve ta Ashab-ı Kiram'a varıncaya kadar din büyüklerine dil uzatmıştır. Kendisi müçtehidlik iddiasındadır. Güya aslında zuhur eden bid'atlarla mücadele etmiştir. Evliya kabirlerini ziyaretle onlardan ve hatta Peygamberden şefaat dilemeyi putperestlik sayar. Ondan sonra gelen İbni Kayyım gibi bazı tilmizileri de onun yolunu tutmuşlardır. İşte bu zevat dinde serbestlik isteyen reformculara önder olmuşlardır.

"Kur'an-ı Kerim Tefsiri" diye, tahrif girişimleri yoğunlaşmıştır!

İsrail, Kur'an-ı Kerim'i sözde tefsir etmek için kurduğu internet sitesinde modern İsrailiyat yöntemlerini deneyerek Kur'an'ı tahrif etmeye çalışmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Kur'an-ı Kerim'i çarpıtmak ve kendi amaçları doğrultusunda kullanmak için yazdırdığı sözde tefsirden sonra, şimdi de İsrail Dışişleri Bakanlığı Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmek için Yahudi bir profesör olan Ofer Grosbard'ın yönettiği bir internet sitesi kurmuş bulunmaktadır. Ofer Grosbard Yahudi'sinin "Kur'an'ı Peygamber öğretilerinden ve ilmi tefsir prensiplerinden bağımsız ve akılcı bir yöntemle algılayıp yorumlama" önerileri de bunların şeytanlık damarını ve İslam'ı yozlaştırma amacını ortaya koymaktadır.

"Yahudi gibi inanan, Hıristiyan gibi yaşayan ama İslami gelenekleri uygulayan bir Müslüman tipi" yetiştirilmek isteniyor

Filistin İslami Hareket Sözcüsü Şeyh Zahi Nüceydat, İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın duyurduğu "Yahudilerin Kur'an-ı Kerim tefsir projesinin" çok tehlikeli ve sinsi bir girişim olduğunu kaydederek, bu projenin asıl amacının Kur'an'ı İsrail ve ABD'nin istediği tarzda anlayan "Müslüman" bir nesil yetiştirmek olduğunu vurgulamaktadır. Fetullahçıların "Dinlerarası Diyalog" ve "Ilımlı İslam" safsatası

böylesi şeytani ve Siyonist hesaplara hizmetkârlıktır. İsrail bu yolla, İslâm dünyasında yayılmakta olan emperyalizm ve Siyonizm karşıtı direnişi pasifleştirmeye çalışmaktadır. Dünyanın birçok yerindeki Müslüman bilim adamları ve kuruluşlar, İsrail'in bu girişimiyle Kur'an ayetlerini İsrail ve ABD'nin istediği şekilde yorumlatacağı uyarısında bulunmaktadır.

Fetullahçıların "Dinlerarası Diyalog ve Hoşgörü" kitabını İngilizce bastırıp bedava dağıtan Siyonist ADL örgütüyle İsrailli Prof. Ofer Grosbard'ın işbirliği dikkat çeken çok önemli bir ayrıntıdır.

Ahlak dışı gönül ilişkileri, medyaya malzeme olacak kadar sorumsuz ve doyumsuz birtakım sözde ilahiyat Prof.larının patavatsız yorumları da, bu Siyonist kâfirlere ve cahil kesimlere, maalesef gerekçe oluşturmaktadır.

(Artık), *"İman edenlerin Allah'ın (hüküm ve haberlerini, nimet ve hikmetlerini düşünmek) ve Hakk olarak indirilen Zikri (Kur'an'ı dikkatle okuyup anlamaya ve gereğini uygulamaya gayret etmek) için, kalplerinin saygı ve kaygı ile yumuşayacağı zaman halâ gelmedi mi? …"* (Hadid Suresi: 16) ayetleri hem bu konudaki sorunlarımızın nedenlerini, hem de kurtuluş çarelerini ortaya koymaktadır.

"Bu konu Kur'an'da geçmez", "Şu gibi sorunlarla Kur'an ilgilenmez" veya "Kur'an o soruların yanıtını vermez" şeklindeki kanaatler de yanlıştır, Kur'an'ı tanımamaktır ve cehalet sonucu yapılan hatalardır. Ve hele: "Kur'an Ortaçağ kitabıdır. Çok eski dönemler için yararlı bazı yasalardır. Günümüzde bunlara ihtiyaç kalmamıştır. Akıl ve bilim bunların yerini almıştır" şeklindeki iddialar, sadece sapıklık ve inkârcılık değil, aynı zamanda utanç verici bir bilgisizlik ve akıl noksanlığıdır.

Mehmet Halil Oryan

Yorum ve Eleştirileriniz için: oryanmh@gmail.com

Ana Sayfa Yorumlar